

Dike Ajaala Umudara Ihiala Di Ka Chi Ofufe

Dr. Ezesinachi, Juliet Ngozika

Department of Linguistics, Igbo and Other Nigerian Languages
University of Nigeria, Nsukka
sinachijuly@gmail.com
&

Dr. Anyachebelu, Adaora L

University of Lagos
dreamerad4@gmail.com
&

Ilechukwu Hypolite Chinaza

ilechukwhypolite@gmail.com

Umj Edemede

Nchocha a lebanwere anya n'ihe gbasara arusi a na-akpo Dike Ajaala n'Umudara Ihiala, nke di n'okpuru ochichi Ihiala nke di na steeti Anambra. Mbunuche nchocha a bu ichoputa ihe omimi gbasara Dike Ajaala Umudara Ihiala na ihe mere e ji akpo ya aha a tinyekwara ime nchekwa gbasara ya. Atutu e jiri ruo oru na nchocha a bu atutu odidichi. Usoro e si wee nweta ngwaru e jiri ruo oru na nchocha a bu ajuju onu. A gbara ufodu ndi okenye ndi sitere n'akuku Ihiala ebe a na-akwanyere Ajaala ugwu ajuju onu. Ndi okenye ndi a bu ndi a turu anya na ha ga-enye aziza ga-enyere ndi nchocha aka ichoputa ihe ha na-achọ. Usa ha nyere nyeere aka ihazi nchocha a ka o wee dika o kwesiri. N'ohia nchocha a, anyi choputara na ndi Umudara na-aso igha aja n'udi obula tumadi n'ebe di na nwunye no. Ihe ozo anyi choputara bu na arusi a nwegasiri oru puru iche o na-aru n'obodo. O bukwa oru ndi ahụ mere ha ji akwanyere ya ugwu. N'ikpeazu, nkwenye ha nwere banyere Dike Ajaala ka di ire ruo taa. O bu ya mere ha ji na-efe ya wee ruo taa n'agbanyeghi ihe ima aka n'ihu o nwetara site n'aka ndi uka.

Okpukpu okwu: arusi/chi, Dike Ajaala, ekpemekpe, odinala, omenala, aja

Abstract

This study tries to elucidate what or who is Dike Ajaala Umudara in Ihiala and why it is called 'Dike'. The aim of the study is to find out the real nature of Dike Ajaala and why it is called Dike 'great and mighty'; this will also serve as its documentation. The study adopts ethical theory. It is descriptive research. The data for the analyses was gotten from oral interview. Four elderly men from Ihiala were interviewed. These four elderly men were selected from four communities that makeup the part of Ihiala where Ajaala is revered. Their responses facilitated the research. Other sources of data include: the library, internet and phones that were used to elicit information from the people interviewed. The responses gotten from the oral interview show that Ajaala Dike Umudara detests the spread of sand especially among married couples. Again, that there is a ceremony in honour of Dike Ajaala. Further finding shows that the deity performs a great in the community. It is because of that great job that made the community to recognize it. Finally, the community's belief in Ajaala is still operational even in the contemporary times. That is why they still venerate it till now notwithstanding the spread of Christianity.

Keywords: Deity, god, Dike Hero Ajaala, religion, tradition, culture and sand.

Mkpelite

Obodo maobu mba obula nwere okpukpere e jiri mara ha. N'otu aka ahụ, ndi Igbo nwekwara chi/arusi di iche iche ha na-efe ofufe ma kwenyekwa na ha di ire. Ihe ndi na-eme na ihe ndi kwenyere na ya ka e ji ama maobu ahuba ha ama. O nweghi ka a ga-esi koo maka omenaala ndi ka a ghara iko gbasara ofufe ha. A bja n'ala Igbo, ndi Igbo nwegasiri chi ha na-efe nke ha kwenyere na o di ire ma na-aruru ha oru; ma nke ha ji ihe a na-ahụ anya maobu nke adighi ahụ anya egosiputa. Di ka mba digasi iche iche siri nwee chi di iche iche ha na-efe ofufe, otu a ka o dikwa ndi Igbo. N'agbanyeghi na e nwere ike ihuta ofufe maobu okpukpere dika mbamuru na omenaala zuru uwa onu, nke ndi Igbo putakwara ihe dika otu n'ime mba e nwere n'obodo Najirija.

Ihe banyere ife chi di iche iche ofufe dika anyanwu, mmiri, oku, osisi, umu anumanu na umu ihe ekere ndi ozo ka di ire wee ruo ta ana mpaghara ebe ufodu. O bu ihe rara ahụ ikewaputa ofufe maobu okpukperechi ndi ka o noro iche, n'ihu na o so n'isi a huru kwawa okpu n'ebe omenaala ndi. Obibia ndi ocha na ekpemekpe orororuru ekpochapughi ife chi maobu arusi ndi ahụ ofufe n'ala Igbo kpomkwem maobu mee ka nkwenye banyere ha ghara idi ire ozo. Ihe nke a jiri buru eziokwu bu n'aha ufodu ndi Igbo na-aza gosiri maobu mee ka o doo anya na ha ka kwenyere ike na chi ndi ahụ nke ha na-efe site n'aka wee fere n'aka nke bu nna tota, o koro nwa ya. Ofufe a na-efe chi ndi ahụ na ugwu puru iche a na-akwanyere ha mere ka o buru omenaala gbara nnukwu mgborogwu dika o siri puta ihe na nkwenye ha.

Umudara so n'otu n'ime ogbe mebere obodo Ihiala nke di n'okpuru ochichi Ihiala Lokalụ Gọmentị, Steeti Anambra. Obodo Ihiala nwere ogbe iri nke a kporo "Ebemmeri Ihiala" dika Ilechukwu (2017) siri kowaa. A bja n'ime ogbe iri a, e nweta Ezi ise - Ihite - ise nke gunyere Umudara, Umuezeawala, Umuedike, Umuduru na Amaduru. O bu Umudara bu isi Ihiala n'ihi na "Ara" onye mutara "Diala" bu ya ka a hutara dika isi Ihiala dika akuko si koo. Umudara nwere obere ogbe mebere ya nke gunyere: Umuoaba, Umunnebo, Umuarom, na Umukpa. E nwegasiri chi maobu arusi di iche iche ndi Umudara Ihiala na-efe mana nke kacha puta ihe bu Ajaala. O bu chi a ka a ga-elebanye anya n'oru nchocha a iji mata ihe banyere ya.

Ntuleghari agumagu

E meela otutu nchocha banyere isiokwu chi. Akwukwo okowa okwu "Wikipedia Free Encyclopedia" kowara chi dika ihe maobu onye anaghi ahụ anya nke abughikwa mmadu nke onodu ya abughi n'ua mmadu kama o na-esite n'ogooogo uwa mmuo eje ozi n'ua mmadu nke a na-asopuru ma na-atukwa egwu, na-efe ofufe maobu na-akpoku. E kwenyere na o si n'ua mmuo achị uwa mmadu. O bukwu chi ndi mmadu ji aka ha mee.

Agunwa na Jude (1995) mere nchocha banyere Agwu dika chi ndi Igbo kwenyere na o bu ya na-ahụ maka igwo oria site n'aka ndi dibia a kporo dibia Agwunsi ndi na-agara agwu ozi. O kowara na Agwu bu chi ndi Igbo kwenyere na oru ya bu igwo ndi mmadu oria mgbe obula a kpokuru ya. Ha choputara na o nwere ndi Agwu na-eji aka ya a horo ka ha na-ejere ya ozi site n'ajuju o gbara ndi mmadu maara maka agwu. A choputara na isiokwu Aguwa na Jude (1995) lebara anya na nke elebara anya n'ebe a yitere. Ebe nke ha siri di iche bu na Aguwa na Jude (1995) gbadoro ukwu na chi ndi Igbo a kporo Agwu ebe chocha nke a bu maka Dike Ajaala Umudara.

Ugwu (1998) mere nchocha banyere Ugwu Okpuje dika Dike na dimkpa n'obodo Okpuje di n'okpuru ochichi Nsuka na steeti Enugwu. Nchocha ya bu nchocha akuko. Na nchocha ya, Ugwu (1998) choputara na Ugwu-Okpuje bu mmadu bichara ndu n'ua nwuo mana site n'kje o kpara mgbe o di ndu, ndi Okpuje mere ya chi were na-efe ya efe. Nchocha Ugwu na nke a yitere onwe ha n'ihi na ha abuo na-ako maka chi nna nna ndi Igbo fere na nke bu arusi na nke bu mmadu. Mana ha abuo di iche n'ihi n'ebe oru Ugwu na-ako maka Ugwu-Okpuje n'Okpuje, orunchocha a na-ako maka Ajaala Umudara n'Ihiala.

Okafor na Ewelukwa (2008) kowara chi dika umu obere chi a na-efe ofufe nke na-abughi ihe a kporu akpu dika arusi. Nkwa ufodu e nyere ebe a mere ka o doo anya na chi a na-ekwu maka ya abughi mmadu n'agbanyeghi na e nwere ufodu ngwa ofufe a na-ahuta dika chi a na-ahụ anya nke e nwere ike ikpo arusi. Oru nchocha a gbadoro ukwu na "Dike Ajaala, Umudara dika otu n'ime chi ndi Umudara Ihiala na-efe n'obodo ha.

Okonkwo (2008) mere nchocha ya banyere chi di iche iche na odidi ire ya n'oge a no n'ime ya ugbu a na-agbanwe agbanwe. Ebe o noro mee nchocha a bu na Nsuka Asadu. A choputara na chi ndi ahụ no n'ala ha nwere oru puru iche ha na-arụ. O gwara n'ihu ikowa na chi ndi ahụ ha na-efe ofufe na-ewetara ha udo na ezi mmekorita. O bu n'ihi ike chi ndi ahụ na-akpa mere ndi Nsuka ji atụ ya egwu na ife ya ofufe. Ozo, mgbe obula onye obula dara iwu, chi ahụ ga-enye ahụ ntaramahụ dika ugwo oru ya. O choputara udi ezi mmekorita di n'etiti chi ha na-efe ofufe na ndi Nsuka Asadu bu ndi nwe ya.

Idols (n. d.) n' 'Answers.com' n'afọ kowara na okwu a bu chi na-arutukari aka n'onye maobu ihe abughi mmadu nke mmadu maara na o no. N'onodu a, ekpemekpe nke gbadoro ukwu n'odinaala mba Afrika mere ka o doo anya na e nwere chi ukwu na obere chi ndi ozo anaghi ahụ anya ndi e nwere ike ikewapu site n'ogooogo chi ukwu (Chukwu) debere ha malite n'okike uwa ka ha na-enyere ha aka. O bu n'ihi nsopuru na ugwu ha nwere n'ebe Chineke no mere ha ji akpo chi ndi ozo obere chi ma were ihe a na-ahụ anya egosiputa ha dika arusi nwoke na nke nwaanyi nke mmebe mkporuokwu ya sitere n'asusu Latin "Deus". A sugharia ya n'asusu Igbo, o buru, "chi".

David Leeming (2014) kowara na chi digasi iche iche bu mmadu choputara ha ma na-efe ha ofufe dika chi. Nke a na-agbadokwu na nkwenye mmadu ndi di otu ahụ nwere n'ebe o no si di. Nke a mekwara ka o doo anya na o di ire n'ezikwu ma na-echekwaba ha. O kwakwara na chi ndi ahụ bukwu chi nna nna ha na chi ha na-efe ofufe, nke ha kwenyere na ha maara ndi na-efe ya, ndi na-efe ya amarakwa ha dika chi ha. N'otu aka ahụ, owa ozi

N'otu aka ahụ, Ogbo (2019) mekwara nchocha metutara isiokwu a. O ruturu aka n'ihe gbasara akuko a koro banyere chi di iche iche e nwere na mba Afrika. O kowara na dika akuko siri koo site na njem nchocha nke o mere, na ha nwere chi kari otu nari, ma nke nnukwu ma nke obere n'omenaala Igbo. Mana ufodu chi ndi a bu nke ndi amataghi ihe banyere. O choputara na ihe wetara nsogbu amataghi ihe banyere chi ndi a bu obibia ekpemekpe ndi otu Kraist na mmepe ndi ocha wetara n'ala ha mere ka ha chezo ebe ha siri puta na ihe e jiri mara ha. E lee anya na nchocha Ogbo (2019), a ga-achoputa na o ka bu otu isiokwu orunchocha na-eme maka ya ka o mere nchocha ya mana ndiche di n'etiti nke ya n'orunchocha a bu na nke ya gbadoro ukwu n'akuko a koro gbasara

chi ndi ahụ na ihe mere na ndi mmadu enweghi mmasi n'ihe banyere ha ebe isiokwu orunchocha a gbadoro ukwu n'otu chi ndi Umudara Ihiala na-efe ofufe.

Paschaline (2023) mere nchocha gbasara chi di iche iche nke ndi Igbo na-efe ofufe n'ala Igbo dika o siri metuta nkwenye ha. O mere ka a mata na Chukwu bu ya kachasi chi niile ma buru ya kere ihe niile. O kowakwara na e nwekwara obere chi di iche iche ma nke a maara ma nke a maghi. Ha kwenyesiri ike n'obere chi ndi ahụ gunyere Ala, Amadioha, Ikenga na Anyanwu. O chotara na obere chi ndi ahụ ndi Igbo na-akpoku no onodu Chi ukwu (Chukwu) nke bi n'elugwe anaghi ahụ anya, ka ha ji ahụ uzo n'ụwa. Isiokwu Paschaline (2023) na isiokwu nke a na-elebanye anya n'orunchocha yitere. Ndiiche di n'etiti ha bu na nke ya gbadoro ukwu na chi di iche iche ndi Igbo na-efe n'ala Igbo ebe isiokwu orunchocha gbadoro ukwu na dike Ajaala dika otu n'ime chi ndi Umudara na-efe n'obodo ha.

Ntulee isiokwu ndinchocha atuleghari oru ha n'ebe a na isiokwu orunchocha nke e ji n'aka n'orunchocha a gosiputara na o nwere ka ha siri yite onwe ha n'otu uzo maobu nke ozo. Mana onweghi nke n'ime ha ha n'ebumnuche orunchocha a bu otu. O nweghikwanu nke isiokwu ruturu aka kpomkwem na Dike Ajaala Umudara Ihiala. O bu n'ihu nke a orunchocha a ji di oke mkpa. isiokwu. O bu n'ihu nke a ka orunchocha a ji gaa n'ihu na nchocha iji mata ihe banyere Dike Ajaala Umudara Ihiala.

Atutu Njirimee Nchocha

E nweela atutu digasi iche iche nke kwuru ihe metutara isiokwu a ma nyekwa nkwa di iche iche site n'ochicho na echemeche ha. N'agbanyeghi na atutu ndi a bara uru n'aka nke ya, anyi horo atutu odidichi nke nwaamadi a kporo Brain (2017) weputara iji ruo oru n'ituleghari isiokwu a. Atutu a na-akwa na ihe gbasara nkwa chi digasi iche iche bu ihe a ga-agbado ukwu n'odidi chi a na-ekwu ihe banyere ya, nke eziokwu di n'ime ya agaghi agbagha agbagha. O Kwara n'iji ihe a ga-asj na o yitere eziokwu, arumaru na nrurita uka nke echiche kwaa atutu abuchaghi nsogbu atutu a kama o bu ka ndi mmadu si aghotahie chi ndi ahụ. O gwara n'ihu ikwa na ighota chi di iche iche gbadoro ukwu na odidi chi.

Atutu a nyeturu aka ikwa isiokwu a n'ihu na nghota maobu imata chi digasi iche iche a na-efe ofufe gbadoro ukwu n'odidi chi mana nghotahie ya bu n'ihu amataghi odidi chi ndi ahụ.

Nchikota Ntuleghari Agumagu

Ntuleghari oru ndi ozo rugorola gbasara isiokwu a mere ka o doo anya na ndi Igbo nwegasiri chi di iche iche ha na-efe ofufe ma kwenyekwa na ya. A chotakwara ka isiokwu ndi ahụ siri metuta isiokwu orunchocha nke nke a na-eme nnocha banyere ya n'ebe a. N'otu aka ahukwa; a horo atutu odidichi ga-enye aka ikwa ihe gbasara isiokwu a nke ga-eme ka oru nchocha a kwuru chim ma nye ndi ozo ohere imuta ihe site n'isiokwu a.

Usoro Orunchocha

Ngwa orunchocha e jiri mee nchocha a bu ajuju onu. Ndinchocha gbara ufodu ndi okenye nwoke na nwaanyi ajuju onu n'obodo Umudara Ihiala, iji nweta data e jiri ruo oru na nchocha a. Mbunuche nchocha a bu ichoputa ihe gbasara "Dike Ajaala Umudara".

Ntucha Ngwa Nchocha

Nkwa Ihe Ajaala Putara

Ajaala bu chi maobu arusi ndi Umudara na-efe ofufe nke o bu naani ha nwe ya n'obodo Ihiala n'obodo ndi ozo gbara ha gburugburu. O bu chi maobu arusi ndi Umudara guzobere dika aha ya siri di, o bu aja di n'ala ka ha na-efe. Dika akuko e nwetere site na ndi a gbara ajuju onu siri koo, o bu aja otu nwoke aha ya bu Ara, nna ndi Umudara siri n'ebe ha siri bja biri ebe ha bi taa chitara, ka ha ji wee guzobe arusi ahụ. Ajaala bu arusi e ji mmadu di ndu guzobe n'oge gboo n'ihu na ha kwenyere na arusi ahụ di ndu, di ire ma na-akpakwa ike di egwu. O bu chi na-echekwa obodo. N'ihu Ajaala, arusi a dika aja furu afu n'ime ohia. O bu n'ihu ike di egwu o na-akpa ka e ji akpo ya Dike Ajaala. Ajaala bu chi nwoke, ebe Ihuala bu chi nwaanyi.

Emume A Na-Emere Ajaala

E nwere emume a na-emere Dike Ajaala kwa afu obula. Nwadimma (2024) kwara na oge nnukwu eke Ajaala ji aputa ka ndi oha obodo ji amata na emume ahụ eruola. N'oge di otu a, mmiri di na nnukwu udu a dobara n'ihu Ajaala agwula nke ga-eme ka oha obodo mara na Ajaala choro mmiri o ga-anu. Dika Nwadimma siri kwaa, eke ahụ ga-aputa nochie uzo na mputa ihu Ajaala. O bu eke odidi ya puru iche n'ebe eke ndi ozo no. Mgbe obula e lere ya anya, o na-amuke ka ugegbe. O nwere ire oku n'isi. Onye obula huru ya ga-ewere onu gbara egwu ruo ya na akuku tusara ya ego ma na etu ya aha di iche iche iji kwanyere ya ugwu maobu gosi ka obi di ha na mputa o putara. Ndi ejighi ego na-akuta akwukwo ndu wusa n'akuku ya tupu ha agafere. Ha na-eme nke a iji gosi na o bu eke Ajaala ahụ nwe ha.

Ugwummadu (2024), site n'ajụjụ ọ́nụ a gbara ya banyere emume a na-emere ya, kòwara na emume a na-amalitekari n'oge okochi mgbe mmiri ji ako n'udu Ajaala dika onwa Februwari, Maachi na Epel nke afo obula. O mekwara ka a mata na ka e si eme emume ahụ bu na umu nwaanyi a lutara aluta n'obodo ahụ ga-eburu ihe ha ji echu mmiri na-agbanye na nnukwu udu mmiri a dobara n'ihu Ajaala. Ihe ndi Umudara na-akpo umunwaanyi ahụ bu "Umudiala maobu "Umunwaanyi ala". Aha emume ahụ bu "ichu mmiri Ajaala". O bu oke na oru diiri umunwaanyi ichuru arusi Ajaala mmiri afo obula. Ha na-eme nke a iji mee ka mmiri Ajaala ga-anu ghara iko n'udu ya n'ihu na oge ahụ bu oge mmiri na-ako uko. Umunwaanyi ga-echugide mmiri, udu niile di ebe ahụ e juputa na mmiri.

Tupu ha amalite ichu mmiri, ha ga-ewere mma ruchasia uzọ e si abata n'ebe udu mmiri ahụ di. Ebe udu mmiri ahụ di, di iche n'ebe arusi Ajaala bi. A na-ebu uzọ hu udu mmiri ahụ tupu e nweta ebe Ajaala bi. Umunwaanyi na-akwusidebe n'ebe a dobara udu ha ji agbanyere Ajaala mmiri. Ha anaghi aba n'ime ohia ebe Ajaala bi.

Odimegwu (2024) kowara na mgbe obula ha ga na-agbanye mmiri n'udu mmiri, Ajaala, Eke ahụ ga-ehiko udu mmiri ahụ gburugburu n'ihu na udu mmiri ahụ na-aju nnukwu oyi oge ahụ. Ugwummadu gakwara n'ihu ikowa na ebumnobi umunwaanyi ji echu mmiri agbanye n'udu mmiri arusi Ajaala na irucha ihu arusi abughi naani ka arusi hu mmiri o ga-anu kama ka ndi na-ejere Ajaala ozi hukwa mmiri ha ga-anu na iji ya eme ufodu ihe metutara ofufe na igu arusi Ajaala. Ozọ bu ka ebe Ajaala bi di ocha.

Ndi O Bu Oru Ha Ife Ajaala

Ohia nchocha e mere banyere isiokwu a mere ka o doo anya na e nwere ndi oru ha bu ife na ijere Ajaala ozi. Odimegwu (2024) kowara na o bu ndi Umudara na-efe Ajaala. Mgbe obula ha choro ikpere Ajaala, ha na-ewere ihe onyinye di iche iche gaa n'ihu ya ma gbaso usoro e si efe ya ka o nwee ike gbooro ha mkpa ha jiri bia. Ugwummadu rutukwara aka na o bughi ndi Umudara niile nwere ikike ijere Ajaala ozi n'agbanyeghi na onye o bula bu nwa afo Umudara. Umudara nwere ike iga n'ihu Ajaala kpee ekpere. O nwere ndi Ajaala ji aka ya hoputa ka ha jeere ya ozi maobu ruoro ya ulo. Nwaamadi a bu Ugwummadu si na a na-ahuta ha ka ndi umazu maobu ndi na-eso uzọ Ajaala dika o di n'oge Jizos na ndi na-eso uzọ ya. A bia n'ime ha, e nwere onye isi ha no odu ka onye isi nchujaja. O kpokwara ndi ahụ na-ejere Ajaala ozi" ndi na-ahia Ajaala". Odimegwu hutara onyeisi nchujaja dika "onye nje ozi Ajaala" maka na o bu ya na-anu n'agbata Ajaala na ndi mmadu bjara ife ya ofufe. O bukwa naani ya nwere ikike iba n'ebe Ajaala no. O nwere ebe ndi ozọ ga-ejedebe. Ndi na-ejere Ajaala ozi anaghi ebu ibu. O na-abukari site na mmasi Ajaala nwere ihoro ndi gaa ejere ya ozi.

Ka E Si Efe Ajaala Ofufe

Ajuru a gbara ufodu ndi okenye mgbe a na-eme njem nchocha a mere ka o doo anya na ndi Umudara Ihiala nwere uzọ di iche iche ha si efe Ajaala ofufe. O na-agbadokari ukwu n'ihe butere onye ahụ n'obi Ajaala, emume na-ga n'ihu oge ahụ na onodu obodo. O kowakwara na anaghi eyi ihe n'ukwu maobu eji ihu abanye n'ihu Ajaala kama onye obula ga-abanye n'ime ohia ebe Ajaala no ga-ebu uzọ yipu ihe o yi n'ukwu ma were azu banye. O bukwa ndi aka ha di ocha ka a na-ekwe ka ha bata n'ihu Ajaala. A naghị ekwe ka onye aka ya adighi ocha bata ka Ajaala ghara itigbu ya ma mado ya ihu n'ala.

Mmadu abuo n'ime ndi a gbara ajuru onu mgbe a bara ohia nchocha kowara na uzọ digasi iche iche onye isi nchujaja na-agbaso mgbe o na-efe maobu ajuta ase n'aka Ajaala o na-ejere ozi ka a na-akpo "Ihia Ajaala". Ugwummadu mekwara ka a mata na ofufe putakarichara ihe a na-efe Ajaala bu nke a koro "Ikuru oji". O kowara ikuru oji dika ofufe a na-eme mgbe e boro mmadu ebubo, o choro igoro isi ya na ya amaghi maka ebubo a na-ebu ya. N'oge di otu a, a na-akpo ndi ahụ nye ha oji n'ihu Ajaala si ha kuru n'onu. E nwekwara ike ikpo ya inu iyi maka n'otutu mgbe a na-esite na ya amata nke bu eziokwu maobu onye aka ya di ocha na onye aka ya adighi ocha. O buru na ha kpuchaa oji dika e siri nye ha ntuziaka, onye na-ejere Ajaala ozi asi ha ha laa ma nye ha mkuru ubochi ole na ole maobu izu ha ga-eme ha noo, onye o bu ya mejoro, Ajaala egbuo ya. Mana o buru na onye ahụ anwughi, a mara na aka ya di ocha. N'onodu di otu a, a si na Ajaala ahaala onye o ji. Ihe nke a putara bu na o jighizi Ajaala ugwo, ozọ, Ajaala ejighikwa ya ugwo. Onye ahụ aburu onye nweere onwe ya n'ebubo niile e boro ya n'ihu Ajaala.

Nso Diiri Ajaala

Site n'ajuru onu a gbara ufodu ndi okenye banyere nso diiri Ajaala, usa ha nyere gosiri na e nwere ihe Ajaala na-aso nso. Mmadu di ka Nwadimma, Ugwummadu na Ilechukwu kowara na Ajaala anaghi eri ebule na aturu. A naghikwa eji ya enye ya onyinye. Ihe kpatara nke a bu na o bu ebule na aturu ka ndi Umudara ji akpu aru (ha na-akpo ya ikpu ala). Mgbe obula mmadu ruru ala, a kpo ndi na-akpu aru, ha ewere ebule na aturu kpuo aru iji kpochapu aru niile onye ahụ mere n'obodo ka o ghara idi ire. O bu ya mere na ndi Umudara (ma nwoke ma nwaanyi) anaghi eri anu aturu na ebule maobu debe ha n'ulo dika elulu umu anumanu na-ebi n'ulo. O burugodu

na nwaanyi e mesia luo di, o gaghi eri anu aturu na ebule. Ha kwenyere na onye obula riri anu ebule maobu aturu, o buru na imi ya ahopughi, o na-ekwu okwu ka aturu. Orja amaghi ebe o si egbuo onye ahụ.

Nso ozo diiri Ajaala bu na nwoke anaghi agha nwunye ya aja, nwaanyi anaghikwa agha nwoke aja. Ndi Umudara na-aso ya nso maka na arusi ha bu Ajaala na-agbaruru omume di otu ahụ ihu. Mgbe obula di na nwunye nwere esemokwu, otu onye n'ime ha wee chilite aja wuo ibe ya, i mara na alumalu ha agbasaala. Ebe ahụ ihe ahụ noro mee ka a na-achikota okwu niile ahụ. O buru nwoke ghara nwunye ya aja, nwunye ya agaghi abata n'ezinaulo ahụ ozo. O burukwanu nwaanyi ghara di ya aja, ebe ahụ ka o ga-esi laa be nna ya. O nweghi ihe ga-eme ka ezinaulo ahụ kwe ka o bata na be di ya ozo, maka na o meruru Ajaala. O buru na ha abuo kachie nti biri dika di na nwunye na-agaghi juo Ajaala ase ihe a ga-eweta jji kpuo aru ma riu ya ka iwe ya di oku dajuo, mgbe obula nwaanyi siri nri bunye di ya, nwoke ahụ anwu. Nwunye ya esobe ya ma o mee mkpuru ubochi ole na ole di ya jiri nwuo. Ka e si amata na o bu Ajaala gburu onye ahụ bu na onye ahụ daa, o mado ihu n'ala.

Nso ozo bu na umu nwaanyi anaghi eji aja akpuru akpu eme osiite e ji esi nri, n'ih na ha kwenyere na aja bu arusi Ajaala ha na-ahụ anya. Mgbe obula nwaanyi na-alu di, ihe mbu a na-agwa nwoke na-alu nwa ha bu ka o ghara ichiri aja ghaa nwa ha maobu si nwa ha jiri aja mee ihe e ji esi nri n'oku.

Uru Ajaala Bara Na Oru O Na-Aruru Ndi Umudara Ihiala

Nke mbu bu na o bu onu na-ekwuru onye na-enweghi onye ga-ekwuru ya. Ajaala no odu ka onu na-ekwuchitere onye na-enweghi onye ga-ekwuchitere ya onu ya, o kachasi onye a na-ebo ebubo ugha. Mgbe obula agbakwuuru Ajaala, a si ka a nuo iyi (kpuru oji). O buru na o nweghi mkpuru ubochi ole na ole e nyere ya, o gosiri na aka ya di ocha. O nweghikwa ka akpagbuo ya maobu megide ya ozo n'ih na Ajaala enyela ya nwere onwe puo n'ebubo niile ahụ e boro ya. Nke a na-eme ka akwusi inyo mmadu enyo n'obodo n'ih ihe ndi o meghe a koru banyere ya.

Ozo bu na o na-enye aka nchekwa obodo. Ajaala na-enye aka n'ichekwa ihe ndi mmadu dobere ka onye ozo ghara iwere ya maobu zuru ya. Ugwummadu kowara na mgbe obula nwaafu Umudara choru ichekwa ihe o nwere ka onye ozo ghara iwere ya maobu zuru ya, eleghi anya, o buru nku o kpatara n'ugbo, na onye ahụ ga-achiri aja wusa n'elu ya, tnye ya omu. O nweghi onye ga-emetu ya aka n'agbanyeghi na onye ahụ anoghi ebe ahụ. N'ih na ha maara na o bu Ajaala ka onye ahụ hapuru ihe ahụ ka o na-eche ya nche. A na-akpo ya "ido iyi" n'olu ndi Umudara Ihiala. O buru na mmadu hu aja ahụ ma kachie nti were ihe ahụ onye ahụ dobere na-agwaghi onye nwe ya, Ajaala ga-egbu onye ahụ. O bu ya mere ha ji atụ ihe mmadu ji aja doo iyi egwu.

Ajaala na-edozi esemokwu dara n'etiti di na nwunye ma na-enyekwa aka ibelata igba alukwaghim. Ajaala na-edoziri di na nwunye esemokwu. O na-emekwa ka ujo igba alukwaghim na-atu ha. Mgbe obula nwoke chetara ntaramahuhu diiri onye obula mejoro Ajaala site n'ikporo aja ghaa ibe ya, onye ahụ ga-akwanyere onwe ya ugwu ka o ghara ikotara onwe ya okwu.

Ajaala na-enyeaka na-igbochi ihe ojoo ime n'obodo. N'ih ike di egwu Ajaala na-akpa n'obodo, ndi mmadu na-ezere ihe ojoo maka na Ajaala na-agba ihe ojoo mmadu mere n'anwu, o kachasi imado onye ahụ ihu n'ala mgbe o maghi.

Oru ozo Ajaala na-aru bu na o na-agbara umu ya ugu. Nkwa Odumegwu na Nwadimma nyere mere ka o doo anya na Ajaala na-agba ugu onye aka ya di ocha. Mmadu abuo a kowara na mgbe obula onye iro na-achu nwaafu Umudara Ihiala oso maobu onye ahụ no na mkpagbu, o kpokuo Ajaala, o ga-agbaara ya ugu ozigbo. O bu ya kpatara e ji atụ umu nwaanyi a muru n'Umudara, luru di n'obodo ozo egwu n'ih na Ajaala bu arusi na-akpa ike nke ukwu.

Nkwenye Ndi Umudara Ihiala Banyere Ihu Ajaala

Ihu Ajaala dika usa e nwetara n'ajuru onu kowara n'ebe a na-ahụ arusi Ajaala bu nnukwu ohia na-agbakari ochichiri ma na atụ egwu. Ndi mmadu anaghi abanye n'ime ya eme ihe obula dika ikpa nku, ichu nta maobu iko ugbo. O di n'ebe a koru "ukwu Ochansi". Ukwu Ochansi bu nnukwu osisi digasi n'ime ohia ihu Ajaala. Uzo kewara ohia ahụ uzo abuo. Otu akuku ohia n'aka nri, akuku nke ozo n'aka ekpe. Onye obula choru ichu aja n-eme nke a n'akuku ohia mana ihu Ajaala kpomkwem di n'ime ohia Ajaala.

Onye obula na-agafe ihu Ajaala, ga-akwusi were ukwu akaekpe ya bonye aja n'ihu Ajaala, werekwa ukwu akanri ya bonye aja n' ihu Ajaala. O jide aka n'obi ya, nodu obere, wee gawakwa ebe o na-aga. Ihe nke a putara bu ikele Ajaala maka odudu na nchekwa ya n'ime ndu ya na ezinaulo ya na iriokwa ariri ka o nye ya ije oma maobu chekwaa ya puo n'aka ihe ojoo, ka o nwee ike jee n'udo ma lotakwa n'udo n'enweghi nsogbu obula. Ha kwenyere na o bu Ajaala na-edu ha ma na-echekwaba ha.

Mmetụta Ajaala Nwere N'ebe Obibi Ndu Na Nsirihụwa Ndi Umudara No

Nchọcha a mere ka o gbaelu na o nwere ka ife Ajaala ofufe siri metuta ka ndi Umudara Ihiala si ebi ndu na ka ihe siri gbata kwuru n'obodo Umudara Ihiala. Ife Ajaala dika arusi obodo mere na ha anaghi eri anu aturu na ebule. Ya bu na i gaghị abata n'Umudara hu aturu. Onye bjara n'obodo Umudara dika obia agaghị akpobata aturu na ebule na iji ya e mere anu oriri, beelusọ na onye ahụ e gburu ya, rie ya na nzuzo. I gaghị erekwa ya n'ahia ndi Umudara. Onye obula ha huru kpu aturu maobu ebule, ha na-asọ ya oyi.

Mmetuta ozo Ajaala nwere n'ebe obibindu ndi Umudara no bu o na-achikwa otu di na nwunye si ebi n'obodo, na ukpuru ha ga-agbaso ka alundinanwunye wee digide. Ozo bu ime ka umu nwoke ghara idi na eti ndi nwunye ha ihe na imegbu ha oge niile. Mmetuta ozo bu na o ga-eme ka inu iyi etu obula o masiri ha belata maka na mgbe obula mmadu mejoro, na-akpo Ajaala ka o buru onye akaebe, Ajaala ga-ewe iwe ma nye onye ahụ ntaramahuhu iji doo ya aka na nti ka o ghara iji aha ya eme ihe egwuregwu.

Mmetuta Ekpemekpe Oloroohuru N'ebe Dike Ajaala No

Nkwa ufodu ndi anyi gbara ajuju onu nyere gosiri na ekpemekpe oloroohuru nwere ka o siri mee na ife (ihia) Ajaala adichaghị ire n'oge gara aga. N'ihu na ndi uka ejighi anya oma ahụ ndi na-efe Ajaala. Mgbe ufodu, ha na-aga n'ihu Ajaala akpa nku. Ha kwusiri umu nwaanyi ichu mmiri n'oge emume ahụ. Mana ugbo a, umu okorobia obodo alaghachila azu n'ife ya ofufe nke mere ka o na-akpa ike di egwu ugbo a.

Nchikota Nchoputa

Dike Ajaala, dika aha ya siri di bu chi maobu arusi na-akpa nnukwu ike, nke o nweghi arusi na-ama ya aka n'ihu n'agbanyeghi na e nwechara arusi ndi ozo a na-efe ofufe n'obodo Ihiala dika, Urasị, Akazi, Omai, wdg. O bu arusi e ji mara ndi Umudara nke ha na-atu egwu ma na akwanyere nnukwu ugwu n'ihu nkwenye ha nwere banyere oru puru iche o na-aruru ha n'obodo ha. Otutu ihe omimi ka a choputara gbasara Ajaala site n'usa ufodu ndi okenye obodo Umudara a gbara ajuju onu nyere. Ha gbalisiri ike igba obara ka ike ha ha iji hu na ha kororo ihe niile ha maara banyere Ajaala. O bu oru ndi a puru iche o na-aru na ike di egwu o na-akpa mere e ji nwee mmasi icho imata ihe banyere arusi a nke a gbalisiri ike deputa na nchocha a. Nke a ga-aru oruo dika ebe mgbado ukwu maka ihe omumu ndi ozo a ga-amu banyere isiokwu a na isiokwu ndi ozo metutara isiokwu a.

Mmechi

Orunchocha a, nke isiokwu ya bu Dike Ajaala Umudara Ihiala Di Ka Chi Ofufe lebanyere anya n'ife gbasara arusi a na-akpo Dike Ajaala n'Umudara Ihiala, nke di n'okpuru ochichi Ihiala nke di na steeti Anambra iji choputa ihe omimi gbasara Dike Ajaala na ihe mere e ji akpo ya 'dike'. Orunchocha a mere ka o gbaelu na o bu Ajaala dika arusi obodo mere na ndi Umudara Ihiala anaghi eri anu aturu na ebule, ha anaghikwa ere ya n'ahia ha. Orunchocha a, bu out uzo na mbo a na-agba na nchekwa omenala ufodu ndi Igbo ndi na-alazi ala n'ihu mmepe na ihe oloro ohu ndi ozo na-echere ya aka mgba.

Orunchocha a na -enye ntuziaka ka e tinyewakwue uchu na mbo a na-agba maka nchekwa omenala ndi igbo.

Edensibia

Agunwa, M. & Jude, C. U. (1995). The Agwu Deity in Igbo Religion: A study of Patron Spirit of Divination and medicine in African Society. M.A Project, university of Nigeria Nsukka.

Brain, Leftow (2017). Counter Example Deity Theory. Retrieved from <https://www.researchgate.net/321>. (Retrieved on 19 January 2024).

David, L. (2024). The Concept of Deity. Encyclopedia of psychology and Religion. <https://www.Britanica.com>. (Retrieved on 19th December, 2023).

Idols (n.d). Retrieved from Answers.com on 10 January 2024.

Metuh, I. (1981 & 1999). *God and Man in African Traditional Religion*. Enugu: SNAAP.

Obidigbo, J. C. (nd). Pauline Inspiration. For the Study of Deities. Ajole -frile-journal-415-articles-(Retrieved on 15 December, 2023).

Ogbo, I. (2019). African History Collections. Retrieved from <https://en.M.Wikipedia.Org/wiki> (Retrieved on 19 January 2024).

Okafor, C. E., & Ewelukwa, U. I. (2008). *Nhazi Asusu Igbo Maka Ule Sinjo Sekondiri*. Onitsha: A. C. Global Publishing Co.

Okonkwo, E. C. (2008). Deities in a changing Igbo Society. Ndi Nsuka, Igbo 1960-2016. *International Journal of Intangible Heritage*.

Paschaline, C. (2023). Deities in Igbo land: From Myth to Culture. <https://www.orive.com> (Retrieved on 19 January 2024).

Ugwu, J. N. (1998). A Defied Hero in Igbo Land: A Case Study of Ugwu-Okpuje, Nsukka. A Project Presented at The University of Nigeria, Nsukka.

Nrụ̀tụ̀aka Ndi A Gbara Ajuju Onu

	AHA	AFO	IHE HA NA-EME	UBOCHI A GBARA AJUJU ONU
1.	ILECHUKWU, UGOCHUKWU C.	68	ONYE ORU UGBO	15/01/2023
2.	ODIMEGWU, NNEAMAKA V.	69	ONYE NKUZI	18/12/2023
3.	NWADIMMA, NGOZI E.	76	ONWEGHI	20/12/23
4.	UGWUMMADU	66	ONYE ORU UGBO	19/01/2024